

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۶، شماره ۱، بهار ۱۳۹۲، صفحات ۷۳-۹۱

عوامل مؤثر بر نگرش کشاورزان نسبت به یکپارچه‌سازی اراضی: مطالعه موردی پایین دست سد گلبلاغ، شهرستان بیجار

عنایت عباسی، احمد باسامی، و همایون فرهادیان*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۸/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۳/۲۰

چکیده

هدف تحقیق حاضر بررسی عوامل مؤثر بر نگرش کشاورزان پایین دست سد گلبلاغ نسبت به طرح یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی است. تحقیق از نوع توصیفی - همبستگی بوده، که به روش پیمایشی در نیمه اول ۱۳۹۰ انجام شده است. حجم نمونه با استفاده از جدول بارتلت و همکاران، ۱۲۰ نفر برآورد شد. ابزار تحقیق پرسشنامه‌ای بود که روایی آن بر اساس نظر اساتید گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس تأیید و پایایی آن نیز با استفاده از معادله آلفای کرونباخ از ۰/۷۶ تا ۰/۸۵ محاسبه شد. با توجه به نتایج پژوهش، متغیرهای تحصیلات، رضایت از طرح، عوامل اقتصادی، عوامل انگیزشی، عوامل ترویجی - آموزشی، عوامل اجتماعی - فرهنگی، و عوامل مربوط به طرح دارای رابطه معنی دار با نگرش کشاورزان نسبت به طرح سامان‌دهی اراضی است؛ و بر اساس نتایج رگرسیون گام به گام، چهار متغیر عوامل مربوط به طرح، عوامل اقتصادی، عوامل انگیزشی، و تحصیلات ۶۶/۴ درصد از تغییرات نگرش کشاورزان را تبیین می‌کنند.

* به ترتیب نویسنده مسئول و استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس (enayatabbasi@gmail.com)؛ دانشجوی کارشناسی ارشد گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس؛ و استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس.

کلیدواژه‌ها: نگرش/ یکپارچه‌سازی اراضی/ آموزش کشاورزان/ مطالعه موردی/ گلبلاغ
(سد)/ بیجار (شهرستان).

* * *

مقدمه

پراکندگی و قطعه‌قطعه بودن اراضی زراعی از علل مهم پایین بودن تولیدات کشاورزی در ایران است (عبداله‌زاده و کلاتتری، ۱۳۸۵: ۳۳). یکپارچه‌سازی اراضی راه حلی برای تجمیع قطعات پراکنده به‌شمار می‌رود. از آغاز برنامه اصلاحات ارضی، اهمیت یکپارچه‌سازی اراضی در کانون توجه برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران بخش کشاورزی قرار گرفت. به همین دلیل، پس از اجرای مرحله دوم اصلاحات ارضی که به پراکندگی بیشتر اراضی انجامید، بلافاصله الگوهای جدید کشت و کار یکپارچه از جمله ایجاد شرکت‌های سهامی زراعی و واحدهای تعاونی تولید برای مقابله با این مسئله از سوی دولت مطرح و اجرا شد. بعد از انقلاب نیز با تصویب لایحه واگذاری اراضی در شورای انقلاب از سوی هیئت هفت‌نفره، این تفکر به‌صورت جدی دنبال شد و امروزه نیز کوشش سیاست‌گذاران بخش کشاورزی در راستای تشویق کشاورزان به یکپارچه‌سازی در قالب تعاونی‌های تولید ادامه دارد (وثوقی و فرجی، ۱۳۸۵: ۱۰۱-۱۰۲).

یکپارچه‌سازی اراضی فرآیندی است با هدف کمک به جوامع برای استفاده بهینه از منابع تولید کشاورزی از طریق سازمان‌دهی فضایی مجدد قطعات بر اساس یک توافق عامه که در نهایت، منجر به نوسازی جامعه در تمام ابعاد اقتصادی، اجتماعی و سیاسی می‌شود (Zhou, 1999: 2-3)، و نیز ابزاری استاندارد برای رسیدن به توسعه روستایی و بهبود بهره‌وری در فرآیند کاربری اراضی است (Sklenicka, 2006: 502). یکپارچه‌سازی اراضی، همچنین، روشی مؤثر برای کنترل فرسایش (Mihara, 1996: 237)، حفاظت از طبیعت و محیط زیست روستا (Uhling, 1989: 428)، و مدیریت طیفی از موضوعات اجتماعی - اقتصادی در فرآیند توسعه نواحی روستایی (Quadflieg, 1997: 501-514) شناخته شده است. تجهیز و نوسازی اراضی نقش اصلی را در تضمین امنیت غذایی،

عوامل مؤثر بر نگرش کشاورزان نسبت به... فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۶، شماره ۱، ۷۵

فقرزدایی و تحقق توسعه پایدار روستایی ایفا می‌کند. نوسازی اراضی، گذشته از بهبود بهره‌وری نیروی کار، به کاهش اشتغال کاذب و بهبود رقابت‌پذیری بخش کشاورزی انجامیده، به برنامه‌ریزی کاربردی و مدیریت بهینه اراضی کمک می‌کند؛ و اگر به شیوه‌ای جامع انجام شود، منجر به حفظ محیط زیست و مدیریت بهتر منابع طبیعی شده (MSLC, 2002: 11-14)، به تسهیل سرمایه‌گذاری عمومی و خصوصی در مناطق روستایی کمک می‌کند.

اغلب صاحب‌نظران از پراکندگی اراضی به‌مثابه مانع اصلی توسعه کشاورزی یاد می‌کنند و در مقابل، یکپارچگی اراضی را از عوامل عمده دگرگونی در بخش کشاورزی می‌دانند (جمشیدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۱۰-۱۱۱). پراکندگی و کوچکی اندازه قطعات اراضی در کشور مانع از انتقال آب و استفاده از ماشین‌آلات و مواد و ابزار و ادوات نوین تولید در آن قطعات، موجب محدودیت‌های جدی در حین عملیات زراعی است، بلکه از لحاظ توزیع نیروی کار و مدیریت مزرعه نیز کشاورزان را با مشکل روبه‌رو می‌کند و در نتیجه، سودآوری عملیات زراعی را بسیار کاهش می‌دهد (محسنی، ۱۳۸۲: ۶۶). مباحث یاد شده بیانگر ضرورت انتخاب روشی مناسب برای بهبود وضعیت اراضی کشاورزی است تا با استفاده از آن، بتوان از منابع موجود در بخش کشاورزی استفاده بهینه کرد؛ و این روش همان یکپارچه‌سازی اراضی است.

پیشینه نظری

با توجه به نقش اساسی کشاورزان در توسعه و گسترش طرح‌های یکپارچه‌سازی و عدم امکان اجرای این‌گونه طرح‌ها در صورت عدم پذیرش یکپارچه‌سازی از سوی کشاورزان، بررسی عوامل مؤثر بر نگرش آنها در پذیرش یکپارچه‌سازی اراضی بسیار حائز اهمیت است. از این‌رو، مطالعه حاضر نیز همین هدف را دنبال می‌کند. نگرش عاملی مؤثر در اجرای طرح‌های سامان‌دهی و یکپارچه‌سازی اراضی است که باعث علاقه‌مندی و تمایل کشاورزان به مشارکت در یکپارچه‌سازی اراضی می‌شود؛ و هر چه نگرش کشاورزان نسبت به یکپارچه‌سازی اراضی مثبت‌تر باشد، این موضوع بر پذیرش

و یا ادامه اجرای این طرح از سوی آنها تأثیرگذار خواهد بود. به طور کلی، عوامل مختلف بر نگرش کشاورزان نسبت به طرح‌های سامان‌دهی و یکپارچه‌سازی اراضی تأثیر می‌گذارند. در این راستا، به منظور شناخت این عوامل، مطالعات مختلف به انجام رسیده و بر اساس شرایط محیط مورد مطالعه، عوامل مختلف نیز گزارش شده است که در ادامه، به چند مورد از این تحقیقات اشاره می‌شود.

ژو (Zhou, 1999: 3-4) بیان می‌کند که در یک اقتصاد رقابتی، لازم است مالکیت خصوصی و عمومی اراضی پراکنده کشاورزی به صورت واحدهای یکپارچه درآید. به باور او، مداخله دولت، آموزش عمومی و مشارکت فعال کشاورزان عوامل مؤثر بر یکپارچه‌سازی اراضی به‌شمار می‌روند. در مطالعه دین‌پناه (۱۳۸۸: ۴۶) با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر تمایل شالی‌کاران شهرستان ساری نسبت به یکپارچه‌سازی اراضی»، ویژگی‌های شخصی از قبیل سن، سابقه کشاورزی، سطح تحصیلات، ویژگی‌های زراعی - بوم‌شناختی مانند سطح زیر کشت و سطح مکانیزاسیون و همچنین، عوامل ارتباطی - ترویجی بر تمایل کشاورزان به اجرای یکپارچه‌سازی اراضی مؤثر بوده است. مشابه همین نتایج را دیگر پژوهشگران نیز گزارش کرده‌اند (Sklenicka, 2006: 502-510; Yu et al., 2001: 293 Crecente et al., 2002;). همچنین، ویژگی‌های اقتصادی از قبیل عملکرد، درآمد و نسبت فایده-هزینه بر نگرش و تمایل کشاورزان به پذیرش طرح‌های یکپارچه‌سازی و سامان‌دهی اراضی تأثیرگذار است (Niroula and Thapa, 2005: 358; Thapa and Niroula, 2008: 338). در مطالعه تیموری و همکاران (۱۳۸۸: ۱۱۹-۱۲۴)، به عواملی از قبیل سن، سابقه کشاورزی، مساحت اراضی، سطح زیر کشت، تعداد محصولات مورد کشت، نوع نظام بهره‌برداری و متوسط هزینه تولید بر اجرای طرح‌های یکپارچه‌سازی از سوی کشاورزان اشاره شده است. بر اساس نتایج مطالعه امیرنژاد و رفیعی (۱۳۸۸: ۳۳۸)، عوامل مؤثر بر فرآیند یکپارچه‌سازی عبارت‌اند از سطح تحصیلات، کیفیت اراضی، فاصله بین قطعات، برنامه‌های آموزشی، تعداد افراد خانوار، و حمایت‌های اعتباری. مطالعات توداروا و

لولچوا (Todarova and Lulchva, 2005: 559-561) در زمینه آثار اجتماعی و اقتصادی پراکندگی اراضی در بلغارستان نشان داد که درک برنامه‌های آموزشی و انگیزه‌های حمایتی از عوامل مهم در پذیرش یکپارچه‌سازی اراضی در این کشور به‌شمار می‌روند، در حالی که گرگیوسکی (Gergievski, 2005) پراکندگی زیاد اراضی، دور بودن قطعات زمین از یکدیگر، افزایش هزینه‌های تولید، تأسیس تعاونی‌های روستایی و حمایت‌های فنی دولت را از عوامل عمده پذیرش یکپارچه‌سازی اراضی در کشور مقدونیه می‌داند. در اسپانیا نیز مطالعات گونزالس (Gonzales Gracia, 2007) در زمینه برنامه‌های یکپارچه‌سازی اراضی نشان داد که افزایش آگاهی کشاورزان از نتایج اقتصادی و اجتماعی یکپارچه‌سازی، انتقال اطلاعات مفید از مروجان به کشاورزان و برنامه‌های حمایتی دولت عوامل مؤثر بر نگرش کشاورزان در پذیرش این برنامه به‌شمار می‌روند. بکمن (Backman, 2002: 1-2)، با به‌کارگیری مدل‌های ترویجی، نشان داد که مهم‌ترین عوامل در پذیرش یکپارچه‌سازی اراضی از سوی کشاورزان در سوئد عبارت‌اند از سطح تحصیلات و آگاهی کشاورزان، شرایط جغرافیایی اراضی، تعداد قطعات، و برنامه‌های آموزشی کشاورزان. مطالعات یکپارچه‌سازی اراضی در اروپا نشان می‌دهد که وجود تفاوت شدید در حاصل‌خیزی اراضی و امکان دسترسی برخی اراضی به جاده و منابع آب اجرای یکپارچه‌سازی زمین را با مشکل مواجه می‌کند (Vitikainen, 2004: 124). همچنین، مالکیت بر زمین‌های بزرگ‌تر، کم شدن تعداد بهره‌برداران، برنامه‌های آموزشی - ترویجی، عوامل فنی و اجرایی، عامل اقتصادی، افزایش ارزش زمین، ایجاد فرصت‌های شغلی، عضویت در گروه، اعتماد مردم به یکدیگر، و اعتماد مردم به دولت نگرش مثبت کشاورزان نسبت به طرح‌های سامان‌دهی و یکپارچه‌سازی اراضی را به همراه دارد (آشکار آهنگر کلایی و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۴۶-۱۵۰؛ احمدی و امینی، ۱۳۸۵: ۲۸۳؛ امیرنژاد و رفیعی، ۱۳۸۸: ۳۲۹؛ شهبازی، ۱۳۶۷: ۵۰۹-۵۳۰؛ شیرزاد، ۱۳۷۶؛ وثوقی و فرجی، ۱۳۸۵: ۱۱۱-۱۱۳).

با توجه به آنچه گفته شد، مطالعه حاضر با هدف بررسی عوامل مؤثر بر نگرش کشاورزان پایین دست سد گلبلاغ در شهرستان بیجار استان کردستان نسبت به طرح یکپارچه سازی اراضی انجام شده است. کشاورزان روستاهای این منطقه از ۱۳۸۷ در قالب تعاونی روستایی گلبلاغ به سامان دهی و یکپارچه سازی اراضی کشاورزی خود اقدام کرده اند.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع تحقیقات توصیفی - همبستگی است، به شیوه پیمایشی انجام شده و از لحاظ هدف نیز کاربردی است. با بهره گیری از بررسی های اسنادی، جستجوی اینترنتی و مصاحبه با چندین صاحب نظر، گویه های پرسشنامه تدوین شد؛ و پس از طراحی پرسشنامه نیز برای به دست آوردن اطلاعات مورد نیاز، از طریق ارتباط مستقیم و به شیوه مصاحبه با کشاورزان در نیمه اول (بهار و تابستان) ۱۳۹۰، تکمیل پرسشنامه ها به انجام رسید. جامعه آماری تحقیق متشکل از کلیه کشاورزانی است که طرح سامان دهی اراضی پایین دست سد گلبلاغ را پذیرفته اند ($N=235$)؛ و از آن میان، با استفاده از جدول بارتلت و همکاران (Bartlett et al., 2001)، تعداد ۱۲۰ نفر به روش نمونه گیری تصادفی ساده انتخاب شدند و در قالب نمونه تحقیق مورد مطالعه قرار گرفتند. روایی پرسشنامه را شماری از اساتید ترویج و آموزش کشاورزی گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس، کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی استان کردستان و کارشناسان مجری طرح سامان دهی اراضی بررسی کردند. محاسبه پایایی پرسشنامه نیز از طریق تکمیل سی پرسشنامه توسط کشاورزان در یکی از روستاهای خارج از نمونه آماری در مرحله پیش آزمون و محاسبه ضریب آلفای کرونباخ صورت گرفت، که میزان آن برای بخش های مختلف عوامل اقتصادی، انگیزشی، آموزشی - ترویجی، اجتماعی و فرهنگی، و عوامل مربوط به طرح و نیز نگرش نسبت به طرح، به ترتیب، ۰/۷۸، ۰/۸۵، ۰/۸۵، ۰/۸۳، ۰/۸۲، و ۰/۷۶ به دست آمد. متغیرهای مستقل تحقیق عبارتند از: تحصیلات، رضایت فعلی از طرح، عوامل اقتصادی، عوامل

انگیزشی، عوامل ترویجی - آموزشی، عوامل فرهنگی - اجتماعی، و عوامل مربوط به طرح. برای سنجش عوامل اقتصادی، از دوازده گویه (از جمله مصرف بالای بذر قبل از اجرای طرح، مصرف بالای کود و سم قبل از اجرای طرح، پایین بودن راندمان آبیاری قبل از اجرای طرح، عدم استفاده بهینه از ماشین‌آلات قبل از اجرای طرح، و پایین بودن عملکرد در هکتار قبل از اجرای طرح)، برای سنجش عوامل انگیزشی از پانزده گویه (از جمله تضمین مالکیت زمین‌های زراعی بعد از اجرای طرح، انجام عملیات زیر بنایی از طرف دولت، اعطای تسهیلات اعتباری، تأمین آب و احداث کانال‌های آبیاری، و امیدواری به امکان کشت دوم با اجرای طرح)، برای سنجش عوامل ترویجی - آموزشی از پنج گویه (از جمله انجام بازدید از اراضی یکپارچه‌شده، برگزاری کلاس‌های آموزشی ترویجی، و توصیه کارشناسان و مروجان)، برای سنجش عوامل فرهنگی - اجتماعی از پنج گویه (از جمله اعتماد کشاورزان به یکدیگر، اعتماد کشاورزان به دولت در انجام به موقع تعهدات خود، و عضویت در تعاونی تولید گلبلاغ)، و برای سنجش عوامل مربوط به طرح نیز از هشت گویه (از جمله سادگی اجرای طرح، عدم نیاز طرح به دانش و مهارت بالا، و عدم نیاز به توانایی مالی بالا برای اجرای طرح) استفاده شد. متغیر وابسته تحقیق نیز نگرش نسبت به طرح یکپارچه‌سازی اراضی بوده و در قالب سه عامل سنجیده شده است، که عبارت‌اند از: رضایت از طرح (برای مثال، رضایت از اجرای طرح در مزرعه و توصیه طرح به سایر کشاورزان)، نگرش نسبت به پیامدهای اقتصادی طرح (برای مثال، طرح یکپارچه‌سازی به ایجاد اشتغال در روستا کمک می‌کند؛ و بر اثر اجرای طرح یکپارچه‌سازی، درآمدی خوب عاید خواهد شد)، و فعالیت‌های ترویجی (برای مثال، با اجرای طرح، به متخصصان برای رفع مشکلات طرح دسترسی دارم). کلیه متغیرهای تحقیق در قالب طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای از «خیلی کم» تا «خیلی زیاد» سنجیده شده و تحلیل داده‌ها نیز با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام شده است. برای توصیف داده‌ها، از آماره‌های فراوانی، درصد و میانگین و همچنین، برای تحلیل داده‌ها، از ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون بهره گرفته شده است.

نتایج و بحث

ویژگی‌های فردی و زراعی پاسخ‌گویان

متوسط سن کشاورزان ۴۹/۲۶ سال بود، که جوان‌ترین آنها بیست سال و مسن‌ترین آنها ۷۵ سال داشت. اکثریت پاسخ‌گویان (۹۳/۳ درصد) متأهل بودند. نتایج تحلیل داده‌ها در جدول ۱ بدین شرح آمده است: سطح تحصیلات ۷۹/۱ درصد پاسخ‌گویان بی‌سواد و ابتدایی و فقط ۹/۲ درصد دیپلم و بالاتر؛ متوسط بعد خانوار در میان نمونه مورد مطالعه چهار نفر؛ شغل اصلی ۹۶/۷ درصد پاسخ‌گویان کشاورزی و شغل فرعی ۴۰/۸ درصد آنها دامداری؛ متوسط سابقه کار کشاورزی پاسخ‌گویان ۲۱/۴۳ سال؛ ۱۴/۲ درصد محصولات مورد کشت و کار پاسخ‌گویان گندم و جو، ۳۸/۳ درصد گندم و یونجه، و ۴۷/۵ درصد گندم، جو، یونجه سیب‌زمینی، هندوانه و پیاز؛ و نوع مالکیت اراضی ۷۸/۳ درصد پاسخ‌گویان ملکی بوده است.

جدول ۱- مشخصات فردی و زراعی پاسخ‌گویان

متغیر	تعریف متغیر	فراوانی	درصد
سطح تحصیلات	بی‌سواد و ابتدایی	۹۵	۷۹/۱
	سیکل	۱۴	۱۱/۷
	دیپلم و بالاتر	۱۱	۹/۲
	جمع	۱۲۰	۱۰۰
شغل اصلی	کشاورز	۱۱۶	۹۶/۷
	راننده تراکتور	۳	۲/۵
	مغازه‌دار	۱	۰/۸
	جمع	۱۲۰	۱۰۰
نوع مالکیت اراضی	ملکی	۹۴	۷۸/۳
	ملکی - اجاره‌ای	۲۳	۱۹/۲
	اجاره‌ای	۳	۲/۵
	جمع	۱۲۰	۱۰۰
سال پذیرش طرح	۱۳۸۸	۹۷	۸۰/۸
	۱۳۸۹	۲۳	۱۹/۲
	جمع	۱۲۰	۱۰۰
	آیا از ابتدا با طرح ساماندهی موافق بودید؟	بلی	۸۶
خیر		۳۴	۲۸/۳
جمع		۱۲۰	۱۰۰
میزان رضایت فعلی از طرح ساماندهی اراضی		خیلی کم	۱۳
	کم	۱۵	۱۲/۵
	تا حدی	۲۶	۲۱/۷
	زیاد	۴۷	۳۹/۲
	خیلی زیاد	۱۹	۱۵/۸
	جمع	۱۲۰	۱۰۰
عضویت در نهاد دیگر به غیر از تعاونی گلبلاغ	بلی	۱۴	۱۱/۷
	خیر	۱۰۶	۸۸/۳
	جمع	۱۲۰	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق

همچنین، اکثریت کشاورزان (۸۰/۸ درصد) طرح سامان‌دهی اراضی را در ۱۳۸۸ پذیرفته بودند. میانگین فاصله اراضی کشاورزان از سد گلبلاغ ۱/۴ کیلومتر بوده، که کمترین فاصله ۰/۱ کیلومتر و بیشترین فاصله چهار کیلومتر است. به گفته اکثریت پاسخ‌گویان (۷۱/۷ درصد)، از ابتدا موافق اجرای طرح بوده‌اند. میزان رضایت ۷۶/۶ درصد پاسخ‌گویان از اجرای طرح متوسط به بالا و تنها ۲۳/۳ درصد کم و خیلی کم بوده است. اکثریت پاسخ‌گویان (۸۸/۳ درصد) تنها در تعاونی تولید روستایی گلبلاغ عضویت داشتند. به گفته ۶۰/۸ درصد پاسخ‌گویان، مشورت کارشناسان و مسئولان با آنها قبل از اجرای طرح سامان‌دهی، بیست درصد در حین اجرای طرح، و ۱۹/۲ درصد پس از اجرای طرح بوده است. همچنین، میانگین درآمد سالانه کشاورزان ۸/۰۳ میلیون تومان و متوسط هزینه هر کشاورز برای اجرای طرح سامان‌دهی ۲/۵۳ میلیون تومان بوده است.

مقایسه شاخص‌های کلیدی طرح سامان‌دهی اراضی قبل و بعد از اجرای طرح

در جدول ۲، برخی از شاخص‌های طرح در دو موقعیت قبل و بعد از اجرای طرح با یکدیگر مقایسه شده‌اند. درصد تغییر محاسبه‌شده برای شاخص‌های کلیدی نشان می‌دهد که پس از اجرای طرح، اکثر شاخص‌ها تغییر چشمگیر پیدا کرده‌اند. بر اساس تحلیل داده‌های گردآوری‌شده، متوسط عملکرد محصول در سال به میزان ۱۲۳/۷۵ درصد افزایش یافته که این افزایش قابل توجه به دو دلیل است: اول آنکه قبل از اجرای طرح سامان‌دهی اراضی، کلیه اراضی پایین‌دست سد گلبلاغ که اکنون به اراضی آبی تبدیل شده‌اند، به صورت دیم با دو تن در هکتار متوسط عملکرد سالانه محصول بود که بعد از اجرای طرح، متوسط عملکرد محصول در سال به ۴/۴۷۵ تن در هکتار افزایش یافته است؛ دیگر آنکه اجرای طرح سامان‌دهی اراضی باعث کاهش تعداد قطعات اراضی و بزرگ‌تر شدن اندازه قطعات شده است.

جدول ۲- مقایسه شاخص‌های کلیدی قبل و بعد از اجرای طرح

متغیرها	واحد	قبل از اجرای طرح	بعد از اجرای طرح	درصد تغییر
مساحت اراضی	هکتار	۵/۰۶۲	۴/۹۵۴	-۲/۱۳
مدت زمان شخم	ساعت	۱۰/۳۰	۷/۷۰	-۲۵/۲۴
تعداد محصولات مورد کشت و کار	--	۱/۷۵	۴/۲۰	۱۴۰
متوسط عملکرد محصول در سال	تن	۲/۰۰	۴/۴۷۵	۱۲۳/۷۵
تعداد مرزهای اراضی	--	۱۲/۶۳	۶/۹۵	-۴۴/۹۷
تعداد قطعات زمین	--	۴/۹۶۶	۲/۵۷۵	-۴۸/۱۵

منبع: یافته‌های تحقیق

اطلاعات جدول ۲، همچنین، نشان می‌دهد که متوسط تعداد کل قطعات اراضی ۴۸/۱۵ درصد، تعداد مرزهای اراضی ۴۴/۹۷ درصد و مدت زمان شخم اراضی ۲۵/۲۴ درصد کاهش یافته است. متوسط مساحت اراضی نیز ۲/۱۳ هکتار کاهش یافته که بیانگر اختصاص بخشی از زمین به احداث جاده بین مزارع و کانال‌های آب است. همچنین، بر اساس یافته‌های جدول ۲، بیشترین تغییر مربوط به تعداد محصولات مورد کشت و کار بوده که ۱۴۰ درصد افزایش داشته است و دلیل آن تبدیل اراضی دیم به اراضی آبی و در نتیجه، ایجاد تنوع در الگوی کشت است. قبل از اجرای طرح سامان‌دهی اراضی و احداث سد خاکی گلبلاغ، کشت غالب منطقه گندم بوده اما در حال حاضر، کشاورزان به جز گندم محصولاتی از قبیل یونجه، سیب‌زمینی، لوبیا، و گوجه‌فرنگی نیز کشت می‌کنند.

نتایج ضریب همبستگی و تحلیل رگرسیون

در تحقیق حاضر، برای تعیین رابطه متغیرهای مستقل با نگرش کشاورزان نسبت به طرح سامان‌دهی اراضی، از همبستگی پیرسون و برای پیش‌بینی تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته نیز از تحلیل رگرسیون روش گام به گام استفاده شده است. جدول ۳ نشان‌دهنده میزان، شدت، جهت و سطح معنی‌داری رابطه بین سطح تحصیلات، میزان

رضایت از طرح، عوامل اقتصادی، عوامل انگیزشی، عوامل ترویجی - آموزشی، عوامل اجتماعی - فرهنگی و عوامل مربوط به طرح است. با توجه به نتایج به دست آمده، بین سطح تحصیلات و نگرش کشاورزان نسبت به طرح سامان‌دهی اراضی در سطح ۰/۰۵ رابطه معنی دار وجود دارد. این یافته نشان می‌دهد که سطح تحصیلات میزان آگاهی کشاورزان را از نتایج یکپارچه‌سازی افزایش داده و نگرش آنها را نسبت به طرح مساعدتر کرده است؛ این نتیجه از سوی دیگر پژوهشگران نیز (آشکار آهنگر کلایی و همکاران، ۱۳۸۵؛ احمدی و امینی، ۱۳۸۵؛ امیرنژاد و رفیعی، ۱۳۸۸؛ تیموری و همکاران، ۱۳۸۸؛ دین‌پناه، ۱۳۸۸؛ وثوقی و فرجی، ۱۳۸۵؛ Backman, 2002؛ Gonzales Gracia, 2007) تأیید شده است. همچنین، متغیرهای رضایت فعلی از طرح، عوامل اقتصادی، عوامل انگیزشی، عوامل ترویجی - آموزشی، عوامل اجتماعی - فرهنگی، و عوامل مربوط به طرح با نگرش کشاورزان نسبت به طرح سامان‌دهی اراضی در سطح ۰/۰۱ رابطه مثبت و معنی دار دارند؛ این یافته نیز با نتیجه مطالعه امیرنژاد و رفیعی (۱۳۸۸)، که نشان‌دهنده اثر مثبت برنامه‌های آموزشی و ترویجی و سیاست‌های تشویقی از قبیل حمایت‌های اعتباری بر نگرش نسبت به یکپارچه‌سازی است، همخوانی دارد. در دیگر مطالعات نیز به رابطه بین عوامل آموزشی - ترویجی و نگرش نسبت به طرح سامان‌دهی اشاره شده است (احمدی و امینی، ۱۳۸۵؛ دین‌پناه، ۱۳۸۸؛ شیرزاد، ۱۳۷۶؛ وثوقی و فرجی، ۱۳۸۵؛ Backman, 2002؛ Gonzales Gracia, 2007؛ Todarova and Lulchva, 2005؛ Vitikainen, 2004). بر اساس بخش دیگری از نتایج پژوهش حاضر، بین رضایت از طرح و نگرش به طرح سامان‌دهی اراضی رابطه مثبت و معنی دار وجود دارد، که مشایع آن در مطالعات دین‌پناه (۱۳۸۸) و کرسنت و همکاران (Cecente et al., 2002) نیز به دست آمده است. به علاوه، بر اساس نتایج تحقیق حاضر، عوامل فرهنگی - اجتماعی با نگرش کشاورزان نسبت به طرح سامان‌دهی رابطه مثبت و معنی دار دارد، که با یافته‌های مطالعه وثوقی و فرجی (۱۳۸۵) مطابقت دارد. بر اساس نتایج مطالعه وثوقی و فرجی (۱۳۸۵)، میزان اعتماد مالکان به یکدیگر، اعتماد مالکان به دولت و عضویت در گروه‌های ثانوی با مشارکت در یکپارچه‌سازی رابطه دارند.

جدول ۳- رابطه برخی از متغیرهای مستقل با نگرش نسبت به طرح سامان‌دهی اراضی

سطح معناداری	ضریب همبستگی پیرسون	متغیرهای مستقل
۰/۰۳۸	۰/۱۹۰*	تحصیلات
۰/۰۰۰	۰/۳۲۱**	رضایت فعلی از طرح
۰/۰۰۰	۰/۳۲۱**	عوامل اقتصادی
۰/۰۰۰	۰/۶۹۹**	عوامل انگیزشی
۰/۰۰۰	۰/۶۰۰**	عوامل ترویجی- آموزشی
۰/۰۰۰	۰/۴۲۵**	عوامل فرهنگی- اجتماعی
۰/۰۰۰	۰/۷۷۶**	عوامل مربوط به خود طرح
	$P \leq ۰/۰۰۱$ **	$P \leq ۰/۰۵$ *

منبع: یافته‌های تحقیق

پس از تبیین رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته، برای پیش‌بینی تأثیر متغیرهای مستقل دارای رابطه با متغیر وابسته، از رگرسیون گام به گام استفاده شد. متغیرهای مستقل طی چهار گام وارد معادله رگرسیون شدند.

در گام اول، متغیر عوامل مربوط به طرح وارد معادله شد. مقدار ضریب همبستگی چندگانه (R) برابر با ۰/۷۷۶ و ضریب تعیین تعدیل شده (R^2_{Adj}) برابر با ۰/۵۹۹ به دست آمد، که نشان‌دهنده تبیین ۵۹/۹ درصد از تغییرات نگرش نسبت به طرح سامان‌دهی اراضی از طریق همین عامل است. در گام دوم، متغیر عوامل اقتصادی وارد معادله شد. این متغیر مقدار ضریب همبستگی چندگانه را به ۰/۸۰۲ و ضریب تعیین تعدیل شده را به ۰/۶۳۷ افزایش داد؛ این عامل به تنهایی ۳/۸ درصد از تغییرات نگرش نسبت به طرح سامان‌دهی اراضی را تبیین می‌کند. در گام سوم، متغیر عوامل انگیزشی وارد معادله شد. این متغیر ضریب همبستگی چندگانه را به ۰/۸۱۳ و ضریب تعیین تعدیل شده را به ۰/۶۵۳ افزایش داد؛ این عامل ۱/۶ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کند. در گام چهارم، متغیر تحصیلات وارد معادله شد. این متغیر ضریب همبستگی چندگانه را

به ۰/۸۲۱ و ضریب تعیین تعدیل شده را به ۰/۶۶۴ افزایش داد، که نشان‌دهنده تبیین ۱/۱ درصد از تغییرات نگرش نسبت به طرح سامان‌دهی اراضی از طریق این عامل است. به‌طور کلی، این چهار متغیر ۶۶/۴ درصد از تغییرات نگرش کشاورزان نسبت به سامان‌دهی اراضی پایین‌دست سد گلبلاغ را تبیین می‌کنند.

جدول ۴- رگرسیون چندگانه گام به گام نگرش نسبت به طرح سامان‌دهی اراضی

معنی‌داری	t	Beta	B	متغیرهای مستقل
۰/۲۴۷	۱/۱۶۴	---	۳/۴۵۰	عدد ثابت (Constant)
۰/۰۰۰	۶/۶۹۰	۰/۵۱۸	۰/۸۸۴	عوامل مربوط به طرح
۰/۰۰۴	۲/۹۸۰	۰/۱۹۳	۰/۲۵۲	عوامل اقتصادی
۰/۰۰۸	۲/۶۹۳	۰/۲۰۶	۰/۱۷۳	عوامل انگیزشی
۰/۰۳۱	۲/۱۷۹	۰/۱۱۷	۰/۲۸۸	تحصیلات
$R=0.821$	$R^2=0.675$	$R^2_{Ad}=0.664$	$F=59.672$	$Sig.=0.000$

منبع: یافته‌های تحقیق

معادله استاندارد شده آن به‌صورت زیر است:

$$Y = 0.884X_1 + 0.252X_2 + 0.173X_3 + 0.288X_4$$

که در آن، Y نگرش نسبت به طرح سامان‌دهی، X_1 عوامل مربوط به طرح، X_2 عوامل اقتصادی، X_3 عوامل انگیزشی، و X_4 تحصیلات است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج تحلیل داده‌ها نشان داد که متغیرهای سطح تحصیلات، رضایت از طرح، عوامل اقتصادی، عوامل انگیزشی، عوامل ترویجی-آموزشی، عوامل فرهنگی، عوامل مربوط به طرح با نگرش کشاورزان نسبت به طرح سامان‌دهی اراضی پایین‌دست سد گلبلاغ همبستگی مثبت و معنی‌دار دارند. میزان این همبستگی در مود سطح تحصیلات ۰/۱۹ بوده که همبستگی جزئی است. همچنین، میزان همبستگی در مورد عوامل اقتصادی،

عوامل فرهنگی، و رضایت از طرح، به ترتیب، ۰/۳۲۱، ۰/۴۲۵، و ۰/۳۲۱ بوده که همبستگی متوسط است. میزان همبستگی در مورد عوامل انگیزشی و عوامل ترویجی- آموزشی نیز به ترتیب، ۰/۶۹۹ و ۰/۶۰ بوده که میزان همبستگی در سطح خوب است. همچنین، میزان همبستگی در مورد عوامل مربوط به طرح ۰/۷۷۶ بوده که میزان همبستگی در سطح بسیار خوب به شمار می‌رود. نتایج تحلیل رگرسیون نیز نشان‌دهنده تبیین ۶۶/۴ درصد از تغییرات مربوط به نگرش به پذیرش طرح سامان‌دهی اراضی پایین دست گلبلاغ از طریق چهار متغیر عوامل مربوط به طرح، عوامل اقتصادی، عوامل انگیزشی، و سطح تحصیلات است.

با توجه به نتایج پژوهش حاضر، به منظور ادامه و تسریع کار سامان‌دهی و یکپارچه-سازی اراضی، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

۱- با توجه به همبستگی خوب عوامل مربوط به طرح با نگرش نسبت به طرح سامان‌دهی اراضی، لازم است از طریق بازدید از طرح‌های انجام‌شده، انجام یکپارچه‌سازی در چند قطعه به صورت آزمایشی، برگزاری کلاس‌های آموزشی و ترویجی، بهره‌گیری از برنامه‌های رادیو-تلویزیونی، و بالا بردن دانش و آگاهی کشاورزان در زمینه یکپارچه‌سازی اراضی، کشاورزان با سادگی اجرای طرح و نیز مزایا و معایب آن آشنا شوند، به گونه‌ای که پیش از اجرای طرح، با پیامدهای مثبت و منفی و نیز دانش و مهارت‌های مورد نیاز برای اجرای آن آشنایی کامل داشته باشند. این فعالیت‌ها به ایجاد نگرش مثبت در کشاورزانی که هنوز طرح سامان‌دهی اراضی را نپذیرفته‌اند و همچنین، به ماندگاری مشارکت کشاورزانی که طرح سامان‌دهی اراضی را پذیرفته‌اند، کمک می‌کند؛

۲- همبستگی بین عوامل انگیزشی و نگرش نسبت به طرح سامان‌دهی اراضی در سطحی خوب است. هر چه کشاورزان تحقق‌انگیزه‌ها را از طریق اجرای طرح سامان‌دهی بیشتر احساس کنند، به همان نسبت، نگرش آنها به طرح سامان‌دهی مثبت‌تر خواهد شد؛ بنابراین، باید از راه انجام فعالیت‌های حمایتی از قبیل اجرای

- عملیات زیربنایی مانند تسطیح اراضی، احداث کانال‌های آبیاری، تضمین خرید محصولات تولیدی، تسهیل فرآیند اعطای تسهیلات اعتباری و کم کردن دیوانه‌سالاری اداری که از تعهدات مجریان طرح است، انگیزه لازم را در کشاورزان پذیرنده طرح تقویت کرد؛ البته انجام این تعهدات تمایل کشاورزان باقی مانده را نیز به پذیرش طرح‌های سامان‌دهی و یکپارچه‌سازی افزایش خواهد داد؛
- ۳- بین عوامل فرهنگی - اجتماعی و نگرش نسبت به پذیرش طرح سامان‌دهی رابطه مثبت و معنی دار وجود دارد. بنابراین، در اجرای طرح‌های سامان‌دهی و یکپارچه‌سازی اراضی، برای تضمین موفقیت طرح، باید مشارکت بهره‌برداران و ذی‌نفعان را در همه مراحل جلب کرد؛ همچنین، ایجاد تفاهم و جلب اعتماد و نظر رهبران محلی، اعضای گروه‌های روستایی و تمام بهره‌برداران اراضی کشاورزی و نیز توجه به تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی جوامع مختلف روستایی و دانش و فناوری بومی آنها در اجرای طرح‌های نوسازی، سامان‌دهی و یکپارچه‌سازی اراضی ضرورت دارد؛ و
- ۴- همبستگی بین عوامل ترویجی - آموزشی و نگرش کشاورزان نسبت به پذیرش طرح سامان‌دهی اراضی در سطحی خوب است. برای تحقق یکپارچه‌سازی و سامان‌دهی اراضی، ضروری است که مزایای یکپارچه‌سازی و شیوه‌های انجام آن به کشاورزان آموزش داده شود. از آنجا که امروزه، یکپارچه‌سازی اراضی از نیازهای اساسی کشور به‌شمار می‌رود، لازم است که در برنامه‌های آموزشی - ترویجی، به طرح سامان‌دهی و یکپارچه‌سازی اراضی توجه ویژه مبذول شود.

منابع

- آشکار آهنگر کلایی، م. ع.؛ اسدپور، ح.؛ و علی‌پور، ع. (۱۳۸۵)، «بررسی نگرش کشاورزان به طرح یکپارچه‌سازی اراضی در شالیزارهای مازندران: مطالعه موردی روستای گلیرد شهرستان جویبار». *اقتصاد کشاورزی و توسعه*، سال ۱۴، شماره ۵۵، صص ۱۳۵-۱۵۵.

احمدی، ع. و امینی، ا. م. (۱۳۸۵)، «عوامل مؤثر بر تقاضای اجرای طرح‌های یکپارچه‌سازی زمین‌های کشاورزی از دیدگاه کارشناسان شهرستان کرمانشاه و منطقه لنجانان اصفهان». *علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی*، سال ۱۱، شماره ۴۲، صص ۲۸۳-۲۹۶.

امیرنژاد، ح. و رفیعی، ح. (۱۳۸۸)، «بررسی عوامل مؤثر در پذیرش یکپارچه‌سازی اراضی شالیکاران در روستاهای منتخب استان مازندران». *علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی*، سال ۱۳، شماره ۴۸، صص ۳۲۹-۳۳۸.

تیموری، م.؛ جمشیدی، ع.؛ روستا، ک.؛ و حاضری، م. (۱۳۸۸)، «عوامل مرتبط با پراکنش اراضی زارعی: مطالعه موردی شهرستان خمینی شهر استان اصفهان». *روستا و توسعه*، سال ۱۳، شماره ۱، صص ۶۳-۸۱.

جمشیدی، ع.؛ تیموری، م.؛ حاضری، م.؛ و روستا، ک. (۱۳۸۸)، «عوامل مؤثر بر مشارکت کشاورزان در اجرای طرح یکپارچه‌سازی اراضی استان ایلام: مطالعه موردی شهرستان شیروان و چرداول». *روستا و توسعه*، سال ۱۲، شماره ۱، صص ۱۰۹-۱۲۷.

دین‌پناه، غ. (۱۳۸۸)، «بررسی عوامل مؤثر بر تمایل شالیکاران شهرستان ساری نسبت به یکپارچه‌سازی اراضی». *ترویج و اقتصاد کشاورزی*، سال ۲، شماره ۲، صص ۳۹-۵۲. شهبازی، ا. (۱۳۶۷)، «توسعه کشاورزی و مسئله کوچکی، پراکندگی و دوری قطعات مورد کشت و کار هر خانواده کشاورز: بر مبنای پژوهش‌های انجام‌شده در ۵ دهستان غرب کشور». *مجموعه مقالات اولین کنگره ملی بررسی مسائل توسعه کشاورزی ایران*، ششم تا نهم اسفند ماه ۱۳۶۷. سازمان تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی، تهران. شیرزاد، ح. (۱۳۷۶)، *فرآیند یکپارچه‌سازی اراضی در بین شالیکاران استان مازندران، کاربرد تئوری بنیانی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی. شیراز: دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز.

عبداله‌زاده، غ. و کلانتری، خ. (۱۳۸۵)، «تحلیل عوامل مؤثر بر پراکندگی و تقسیم شدن اراضی کشاورزی». *علوم کشاورزی ایران*، سال ۸، شماره ۱، صص ۶۷-۱۰۴.

محسنی، ر. (۱۳۸۲)، «نوسازی و یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی در فرآیند توسعه». *تعاون*، دوره جدید، شماره ۱۴۶ و ۱۴۷، صص ۶۲-۷۱.

وثوقی، م. و فرجی، ا. (۱۳۸۵)، «پژوهش جامعه‌شناختی در زمینه عوامل مؤثر بر تمایل کشاورزان به مشارکت در یکپارچه‌سازی اراضی مزروعی (مطالعه موردی روستاهای زرین‌دشت)». *مجله جامعه‌شناختی ایران*، سال ۷، شماره ۲، صص ۱۰۱-۱۱۸.

- Backman, M. (2002), "Rural development by land consolidation in Sweden". Paper Presented at **FIG XXII International Congress, Washington, D. C.**, April 19-26, 2002. Available on: www.fig.net/pub/fig_2002/TS7-16/TS7_16_backman.pdf.
- Bartlett, J. E.; Kotrlik, J. W.; and Higgins, C. C. (2001), "Organizational research: determining appropriate sample size in survey research". **Information Technology, Learning, and Performance Journal**, Vol. 19, No. 1, pp. 43-50.
- Crecente, R.; Alvarez, C.; and Fra, U. (2002), "Economic, social and environmental impact of land consolidation in Galicia". **Land Use Policy**, Vol. 19, No. 2, pp. 135-147.
- Gergievski, K. (2005), "Land consolidation as one of the modes for the enlargement of agricultural land in Macedonia". **Journal of Central European Agriculture**, Vol. 6, No. 4, pp. 562-574.
- Gonzales Gracia, I. (2007), "Land consolidation in Spain, the land registry perspective". Paper presented at **Effective and Sustainable Land Management – A Permanent Challenge for Each Society, UNECE WPLA Workshop**, Munich, Germany, May 24-25, 2007. Also available online at: <http://www.oicrf.org/pdf.asp?ID=7442>.
- Mihara, M. (1996), "Effect of agricultural land consolidation on erosion processes in semi-mountainous paddy fields of Japan". **Journal of Agricultural Engineering Research**, Vol. 64, No. 3, pp. 237-247.
- MSLC (2002), "The Munich statement on land consolidation as a tool for rural development in CEE/CIS countries". **International Symposium on Land Fragmentation and Land Consolidation in Central and Eastern European Countries**. FAO, GTZ, FIG, ARGE Landentwicklung and TU Munich, Documentation of the symposium, s. 83-95. Munich, February 28, 2002.
- Niroula, G. S. and Thapa, G. B. (2005), "Impacts and causes of land fragmentation, and lessons learned from land consolidation in south Asia". **Land Use Policy**, Vol. 22, No. 4, pp. 358-372.

- Quadflieg, F. (1997), "An economist's view of the measures introduced to accompany the change in the agrarian structure". *Berichte Uber Landwirtschaft*, Vol. 75, No. 4, pp. 501-514.
- Sklenicka, P. (2006), "Applying evaluation criteria for the land consolidation effect to three contrasting study areas in the Czech Republic". *Land Use Policy*, Vol. 23, No. 4, pp. 502-510.
- Thapa, G. B. and Niroula, G. S. (2008), "Alternative options of land consolidation in the mountains of Nepal: an analysis based on stakeholders' opinions". *Land Use Policy*, Vol. 25, No. 3, pp. 338-350.
- Todarova, S. A. and Lulchva, D. (2005), "Economic and social effects of land fragment on Bulgarian agriculture". *Journal of Central European Agriculture*, Vol. 6, No. 4, pp. 555-562.
- Uhling, J. (1989), "Land consolidation: agriculture and environmental protection". *Berichte Uber Landwirtschaft*, Vol. 67, No. 3, pp. 426-456.
- Vitikainen, A. (2004), "An overview of land consolidation in Europe". *Nordic Journal of Surveying Real Estate Research*, Vol. 1, No. 1, pp. 124-136.
- Yu, J.; Feng, J.; Che, Y.; Lin, X.; and Yang, S. (2001), "The identification and assessment of ecological risks for land consolidation based on the anticipation of ecosystem stabilization: a case study in Hubei province, China". *Land Use Policy*, Vol. 27, No. 2, pp. 293-303.
- Zhou, J. M. (1999), "How to carry out land consolidation: an international comparison". *EUI Working Paper ECO*, No. 99/1.